

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดนตรีไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยและเป็นศิลปะไทยที่สำคัญแขนงหนึ่ง ซึ่งแสดงความเป็นชาติไทยได้อย่างชัดเจน นั้นเป็นเพราะวัฒนธรรมไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต มีการรักษาและพัฒนาตลอดมา จนกลายเป็นมรดกตกทอดมาหลายชั่วอายุคน รวมทั้งเป็นศิลปะที่แสดงถึงควมมีระบบ ระเบียบ หลักเกณฑ์ ตามระบบวัฒนธรรมของไทยที่สืบทอดยึดถือปฏิบัติกันจากอดีตอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

วงปีพาทย์เป็นการประสมวงชนิดหนึ่งของดนตรีไทยที่มักใช้ประกอบพิธีต่างๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และความเชื่อในสังคมไทย แม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดนตรีไทยจะได้รับการพัฒนารูปแบบเป็น “ดนตรีเพื่อความบันเทิง” อย่างเต็มที่ก็ตาม แต่ดนตรีไทยก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความสมบูรณ์ให้กับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเช่นเดิม ดังปรากฏในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทุกช่วงระยะเวลาชีวิตของคนไทย เช่น ช่วงระยะกำเนิด มีการบรรเลงดนตรีไทยประกอบพิธีโกนผมไฟ โกนจุก ฯลฯ ช่วงระยะหนุ่มสาว มีการบรรเลงดนตรีไทยประกอบพิธีมงคลสมรส ตลอดจนช่วงระยะตาย มีการบรรเลงดนตรีไทยประกอบพิธีฌาปนกิจศพ เป็นต้น แต่การบรรเลงของวงปีพาทย์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ นี้จะบรรเลงประกอบขั้นตอนต่างๆ ของพิธีเพื่อแสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์ บอกเวลาและเหตุการณ์หรือเรียกว่า “กาลเทศวิภาค” (Demarcation)^๑ เช่น เวลาพระสงฆ์ขึ้น – ลงธรรมาสน์ วงปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ ระหว่างเวลาพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร วงปีพาทย์บรรเลงเพลงเรื่อง ฉิ่งพระฉัน(งานราษฎร์) เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างจากดนตรีในศาสนาอื่นๆ ซึ่งเป็น “ดนตรีจูงจิตให้สรรเสริญเลื่อมใสในพระเจ้า” (Suggestion)^๒

^๑ พิษิต ชัยเสรี, การบรรยายประกอบการเรียนการสอนวิชา อาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๔.

^๒ พิษิต ชัยเสรี, การบรรยายประกอบการเรียนการสอนวิชา อาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๔.

เพลงต่างๆ ที่วงปี่พาทย์ใช้บรรเลง เพื่อแสดง "กาลเทศวิภาค" ในพิธีกรรมต่างๆ นั้น กลุ่มเพลงดังกล่าว อาจแบ่งได้ดังนี้

เพลงโหมโรงกลอง คือเพลงโหมโรงที่ต้องใช้กลองทัด* เช่นโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็น เป็นต้น เพลงโหมโรงกลองต่างๆ นี้ เป็นการบรรเลงเพื่อให้บังเกิดความครึกครื้นแก่งานนั้นๆ และเพื่อให้ผู้อื่นทราบว่างานและพิธีนั้นได้เริ่มแล้ว ณ บัดนี้เป็นส่วนหนึ่งของฤกษ์และพิธี รวมถึงเป็นการสักการะและอัญเชิญเทพยดาด้วยเพลงให้มาชุมนุมในมณฑลพิธี ประสาทพรแก่งานนั้น

เพลงหน้าพาทย์ต่างๆ เช่น

เพลงช้า บรรเลงประกอบกาลที่พระสงฆ์มาถึงงานพิธี และบอกกาลที่พระพร้อมจะเจริญพระพุทธมนต์

เพลงพระเจ้าลอยถาด บรรเลงประกอบกาลที่พระสงฆ์ฉันอาหารเสร็จและสวด "ยถาสัพพี"

เพลงกราวโน - เชิด บรรเลงประกอบกาลที่พระสงฆ์กลับ

เพลงกราวรำชั้นเดียว บรรเลงประกอบกาล แสดงว่า "สิ้นสุดพิธีกรรม" แล้ว

เพลงเรื่อง เป็นเพลงประเภทหนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่า มีมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ลักษณะของเพลงเรื่อง คือ การร้อยเรียงเพลงต่างๆ เข้ามาบรรเลงกันอย่างมีระเบียบ^๕ นอกจากนี้ยังกำหนดชื่อเพลงเหล่านั้นให้มีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของกลุ่มเพลง โดยใช้ชื่อเพลงในอันดับแรกของกลุ่มเพลงมาเป็นชื่อนำ เช่นเพลงเรื่องในจำพวกเพลงช้า มีเรื่องเต่ากินผักบุ้ง, เรื่องสารถี ฯลฯ ในจำพวกสองไม่มีเรื่องสั้นवल, เรื่องทะยอย ฯลฯ ในจำพวกเพลงเร็วมีเรื่องแขกมัดตีนหมู, แขกบรเทศ ฯลฯ ในจำพวกเพลงฉิ่ง มีเรื่องมุล่ง เรื่องตวงพระธาตุ ฯลฯ เป็นต้น บางทีที่เรียกตามกิริยาที่ใช้เป็นหน้าพาทย์นั้นก็มี เช่น เรื่องทำขวัญ (หรือเวียนเทียน)

*มนตรี ตราโมท, คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ : ศิลปสนองการพิมพ์), หน้า ๕๖.

^๕พิชิต ชัยเสรี, หนังสือดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๕.

ซึ่งขึ้นต้นด้วยเพลงนางนาค แต่มิได้เรียกว่าเรื่องนางนาค และบางทีก็เรียกตามหน้าทับ เช่น เรื่องนางหงส์ ซึ่งขึ้นต้นด้วยเพลงพราหมณ์เก็บหัวแหวน เป็นต้น^๕

ในการบรรเลงเพลงประเภทต่างๆ ตามหลักทฤษฎีทางดุริยางคศิลป์ไทย ถือว่า “เพลงเรื่อง” เป็นเพลงรูปแบบหนึ่งที่ใช้ในการแสดงความสามารถในด้านต่างๆ เช่น

- การฝึกความอดทน หรือใช้เป็นตัวอย่างของการศึกษาและหาแนวทางพัฒนาการของการใช้กล้ามเนื้อข้อมือและแขนได้ เพราะเพลงเรื่องจะมีทำนองเพลงที่ยาว จึงต้องฝึกทักษะมาก เพื่อให้มีกำลังเพียงพอต่อการบรรเลง
- ฝึกการควบคุมแนวของการบรรเลง ไม่ให้แนวรุกหรือหน่วง
- ฝึกการมีสมาธิระหว่างบรรเลง เพราะทำนองเพลงเรื่อง นอกจากจะมีทำนองยาวแล้ว บางช่วงทำนองจะมีทำนองที่ซ้ำกันหรือคล้ายกัน ด้วยเหตุนี้ นักดนตรีต้องมีสมาธิระหว่างการบรรเลงเพื่อแยกแยะและเรียงลำดับท่วงทำนองให้ได้ถูกต้อง
- ฝึกความชำนาญในการใช้ไหวพริบปฏิภาณ และความเหมาะสมในการดำเนินกลอนของแต่ละเครื่องดนตรีไทยประเภทต่างๆ อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ในการดำเนินทำนองบนโครงสร้างของทำนองหลักพิเศษเฉพาะตัว มีรูปแบบต่างๆ อันแตกต่างจากทำนองของเพลงประเภทอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในวงการดุริยางคศิลป์ไทย

เพลงเรื่องสี่ภาษาที่ใช้ในการศึกษานี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ได้กล่าวว่า^๖

“เพลงนี้ ฉันได้จากครูสอน วงฆ้อง การต่อเพลงกับครูสอนเมื่อโตแล้วนั้น ฉันก็ใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย คือนำเทปไปอัดเสียงที่ครูตีให้ แล้วฉันก็กลับไปฟัง พอวันรุ่งขึ้นก็ไปตีให้ครูดู

^๕มนตรี ตราโมท, คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ : ศิลปสนองการพิมพ์), หน้า ๔๒.

^๖สัมภาษณ์ พิชิต ชัยเสรี, อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๔.

ระหว่างการต่อเพลงกับครูสอนนั้น ครูจะไม่ค่อยพูดถ้าไม่ถาม ก็มีครูมิ ทรัพย์เย็น นั้นแหละ คอยบอกให้ ครูสอนจะทวนเพลงให้หลังจากต่อเพลงแล้ว ตามแบบเดิม ตรงไหนมีกลับก็จะกลับให้ เสร็จสมบูรณ์ในตัวไปรู้จักคิดเอาเอง เพลงเรื่องสี่ภาษานี้ น่าจะใช้บรรเลงต่อจากเพลงใหม่โรง เช่นเดียวกับเพลงระบำสี่บาท ที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงแรกก่อนเริ่มการแสดงนาฏศิลป์ไทย อันหมายถึง การปิดเสนียดและสิ่งชั่วร้าย"

ระนาดเอก เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในกลุ่มเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีที่ทำด้วยไม้ ในการบรรเลงรวมวงมีหน้าที่เป็นผู้นำวง ส่วนในการบรรเลงเดี่ยวระนาดเอกมีรูปแบบการบรรเลงที่ แตกต่างจากการบรรเลงเดี่ยวของเครื่องดนตรีประเภทอื่นๆ เช่น การบรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรี ประเภทเครื่องสายหรือเครื่องเป่า จะบรรเลงด้วยวิธีโอด - พัน แต่การบรรเลงเดี่ยวระนาดเอก มีรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตีขยี้ ตีรวคาบลูกคาบดอก ตีรวพื้น ตีเก็บ ฯลฯ ระเบียบวิธีการบรรเลงระนาด ตามหลักดุริยางคศิลป์ไทยนั้น ส่วนใหญ่ระนาดเอกจะดำเนินการทำนองด้วยการตีลูกระนาดให้อยู่ใน ระยะเวลาเป็นคู่แปดและให้มือทั้งสองตีลงพร้อมกันเป็นหลัก

การดำเนินการทำนองของระนาดเอกเพลงเรื่องสี่ภาษานี้ มีลักษณะพิเศษแตกต่างจาก การดำเนินการทำนองในเพลงประเภทอื่นๆ บางทำนองต้องดำเนินการทำนองตามทำนองหลักอย่าง เคร่งครัด บางทำนองสามารถดำเนินการทำนองได้ตามความเหมาะสม อันแสดงความชำนาญและ ความสามารถในเชิงสำนวนกลอน ซึ่งอาจจะไม่ดำเนินการทำนองตามทำนองหลักตลอดเพียงคำนี้ถึง เสียงสุดท้ายของวรรคเพลง มีบางทำนองที่ซ้ำกันหลายๆ ครั้ง เป็นจุดแสดงถึงภูมิปัญญาและ องค์ความรู้ของผู้บรรเลง เพราะการดำเนินการทำนองของระนาดเอก หากสามารถบรรเลงระนาดเอก ด้วยกลอนที่ไม่ให้ซ้ำกันได้ ก็สามารถแสดงถึงความชำนาญของผู้บรรเลงผู้นั้นว่ามีมากน้อย ประการใด

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษาการดำเนินการทำนอง ของระนาดเอกเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงษ์อ่อง เพราะเพลงเรื่องสี่ภาษานี้ เป็นเพลง ตัวอย่างหนึ่ง ในการศึกษาและหาแนวทางของการดำเนินการทำนองในเพลงเรื่องที่มีทำนองหลักเป็น ทำนองพิเศษเฉพาะ ซึ่งยากต่อการแปรทาง และเพื่อประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาค้นคว้าในเรื่อง การดำเนินการทำนองของระนาดเอกในเพลงเรื่องสี่ภาษา อีกทั้งเป็นเพลงที่ไม่แพร่หลายอาจขาด การสืบต่อได้โดยง่าย รวมถึงเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์องค์ความรู้แห่งภูมิปัญญาโบราณอาจารย์ ที่ใกล้จะสาบสูญให้ดำรงคงอยู่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์พิธีและชนิดของเพลงเรื่อง
๒. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง
๓. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินทำนองของระนาดเอกในเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง

ขอบเขตของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์พิธีและชนิดของเพลงเรื่อง ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์พิธีและชนิดของเพลงเรื่อง โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อสำคัญ ดังนี้

- ๑.๑ ศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์พิธี
- ๑.๒ ศึกษาประวัติความเป็นมาและชนิดของเพลงเรื่อง

๒. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง โดยแบ่งการศึกษาออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

- ๒.๑ บันไดเสียง (Scale)
- ๒.๒ จังหวะ (Rhythm)
- ๒.๓ ลีลาสำนวนทำนอง (Melodic style)

๓. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ การดำเนินทำนองของระนาดเอกเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินทำนองของระนาดเอกเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง โดยจำแนกหัวข้อได้ดังนี้

- ๓.๑ หลักการดำเนินทำนองของระนาดเอกในการบรรเลง เพลงเรื่องสี่ภาษา
- ๓.๒ วิเคราะห์การดำเนินทำนองของระนาดเอกในการบรรเลง เพลงเรื่องสี่ภาษา
- ๓.๓ ค้นคว้าหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่พบในการดำเนินทำนองของระนาดเอกในการบรรเลงเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาประวัติความเป็นมาและชนิดของเพลงเรื่อง

ในการศึกษาประวัติความเป็นมาและชนิดของเพลงเรื่อง ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาการศึกษา วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาและชนิดของเพลงเรื่อง โดยการค้นคว้าจากเอกสาร จากแหล่งต่างๆ เช่น

๑. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒. หอสมุดแห่งชาติ
๓. หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๔. หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์
๕. หอสมุดศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ สาขาสะพานผ่านฟ้าลีลาศ
๖. หอสมุดดนตรีสมเด็จพระเทพรัตนฯ มหาวิทยาลัยมหิดล

ตัวอย่างหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. หนังสือนามานุกรมศิลป์เพลง ในรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
๒. คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย โดย ครูมนตรี ตราโมท
๓. งานวิทยานิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่องเพลงช้าเรื่องเพลงยาว การวิเคราะห์ทางซ้องวงใหญ่ โดย นายถาวร ศรีผ่อง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการสัมภาษณ์คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิลปินอาวุโส และผู้เกี่ยวข้อง เช่น

๑. อาจารย์จิรัช อาจนรงค์ ข้าราชการบำนาญสถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ข้าราชการบำนาญ สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๓. อาจารย์นัฐพงษ์ โสวัตร อาจารย์ประจำสถาบันพัฒนศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลป์
๔. อาจารย์ไพฑูรย์ เฉยเจริญ ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร
๕. อาจารย์ไชยยะ ทางมีศรี ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร
๖. อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาและวิเคราะห์ทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง

ในการศึกษาและวิเคราะห์ทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง ผู้วิจัยขอรับการถ่ายทอดทำนองหลักเพลงเรื่องสี่ภาษาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ต่อจากนั้นผู้วิจัยดำเนินการบันทึกโน้ตและศึกษาวิเคราะห์ทำนองหลักดังกล่าวตามหลักองค์ประกอบดนตรี โดยแบ่งหัวข้อ ดังนี้

๑. บันไดเสียง
๒. ลีลาสำนวนทำนอง
๓. จังหวะ

ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินทำนองของระนาดเอกเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง

ในการศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินทำนองของระนาดเอกในเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง ผู้วิจัยทำการศึกษาคำดำเนินทำนองระนาดเอกของอาจารย์นัฐพงศ์ โสวัตร อาจารย์ที่ปรึกษาพร้อมเป็นหลัก และหาแนวทางการดำเนินทำนองระนาดเอกกับทำนองหลักที่เป็นปัญหา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทราบประวัติความเป็นมาและชนิดของเพลงเรื่อง
๒. ทราบหลักของการดำเนินทำนองเพลงเรื่องสี่ภาษา ทางครูสอน วงฆ้อง
๓. ได้ผลทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของโบราณจารย์ทางดนตรีไทยไว้ให้คงอยู่สืบไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย